

# AZ ÚGYNEVEZETT MAGYAR SZAKRÁLIS KETTŐS KIRÁLYSÁGRÓL<sup>1</sup>

KESZI TAMÁS

1. A magyar őstörténet kutatói között általánosan elfogadott nézet, hogy a honfoglaló magyarok egy névleges, szakrális király, a künde, és egy tényleges katonai és politikai irányító, a gyula vezetésével költöztek be a Kárpát-medencébe. A gondolat Róheim Gézától származik (1917), aki a kazár szakrális királyságot vizsgálva jutott arra a következtetésre, hogy a kazár rendszer pontos mása létezett a magyaroknál (RÓHEIM 1984.). Róheim ezt a rendelkezésére álló források elemzése nélkül állította, tájékozatlanságára jellemző, hogy szerinte a künde tisztségét Álmos, a gyuláét pedig annak fia, Árpád töltötte be (RÓHEIM 1984, 137.). A forráselemzést úgy próbálta meg helyettesíteni, hogy a világ négy sarkából hozott példákat a szakrális királyságra, anélkül, hogy az egyes jelenségek hátterét, eredetét, környezetét megvizsgálta volna. Kialakulását lélektani okokkal magyarázta, ami a századelő újdonságának, a pszichoanalízisnek lehet a hatása.

A szakrális királyság kialakulására Alföldi András állította föl az első tudományos elméletet. Alföldi az írásos forrásokra támaszkodva azonosnak tekinti a hunok, türkök, kazárok és magyarok kettős királyságát (ALFÖLDI 1933, 28-29.). Véleménye szerint a nomádokra általában jellemző a nép két részre osztása, aminek a jobb és bal szárnyra osztott hadrend a magyarázata. A nép két részre osztása elnevezésekben is megnyilvánul. A két néprésznek két királya van, akik közül az egyik nagyobb hatalmat összpontosít a kezében, mint a másik (ALFÖLDI 1933, 28-34.). Ennek a tradicionális szervezetnek a későbbi sorsát az aktuális erőviszonyok, a személyes kvalitások befolyásolhatják, így az uralmi rendszernek három fő típusa alakulhat ki:

- a nép két részre szakad
- a főkirály legyőzi az alkirályt, és esetleg két kisebb rangú kagánt nevez ki a két szárny élére
- az alkirály nagyobb hatalomhoz jut.

Az utóbbiból alakulhat ki a „kazártípusú” szakrális királyság, melynek világszemléleti háttere is van, nevezetesen, hogy a természeti erők a törzsfőben összpontosulnak, így ő közvetlenül is felelős lesz a népet ért jó vagy rossz hatásokért (ALFÖLDI 1933, 34-35.).

Györffy György némiképp másként magyarázza a kettős királyság keletkezését. Módszertani hibákat fedez fel Alföldinél, majd a következő lehetséges okokat fogadja el, amelyek egy több uralkodó

által irányított társadalom kialakulásához vezethetnek:

- a matriarchális társadalomnak két exogám frátriára oszlása, bár ezzel „a kétéosztályú rendszerrel az esetek nagy többségében nem jár együtt a kettős vezetés”
- a matriarchális nemzetség férfi tagjai külön férfiszövetséget alkotnak, a nemzetség feje, illetve a férfiszövetség feje, a hadvezér két külön személy
- kettős vezetést eredményezhet, ha a főnök uralma szakrálissá válik. Ennek több oka lehet. Györffy kiemeli azt az esetet, amikor a főnök utódai számára biztosítani akarja vagyonát és hatalmát. Szerinte ez következett be a japánoknál és a kazároknál.
- a nomád népekre jellemző a szeniorátus. A trónörökös gyakran külön népet kap az uralom gyakorlására. A szeniorátus és a primogenitura küzdelme, valamint az a tény, hogy a trónörökös külön országrészhez juthat, könnyen vezethet a nép két részre szakadásához. Ez jelentkezik az Árpádok trónutódlásában.
- a nép jobb és bal szárnyra tagolása hármasszervezetű rendszert von maga után, mert a két szárny vezére fölött áll a kagán
- a meghódolt nép vezetője megmarad uralkodónak, és mellé kerül a hódító helytartója (GYÖRFFY 1959, 133-139.).

Végezetül megállapítja, hogy „a kazár kagáni dinasztia mágikus, szakrális rítusaival egyetemben türk eredetű”.

A továbbiakban a magyar kutatók közül elsősorban Czeglédy Károly foglalkozott a kazár szakrális királysággal. Th. P. van Baarent idézve megállapítja, hogy szakrális királyságról abban az esetben beszélhetünk, ha a következő jelenségek együttesen fordulnak elő:

- a király trónra lépése után földön járó istenségnek számít
- a népet isteni hatalommal kormányozza
- a király felelős a kozmikus rendért
- az előző jellemző következtében a király életének és halálának kozmikus jelentősége van (CZEGLEDY 1974, 12.).

F. Sierskimára hivatkozva további jellemzőnek tekinti azt a tényt, hogy szakrális királyság ott fejlődik ki, ahol előzőleg „felülrétegzett” társadalom jött létre, azaz egy törzscsoport hódítással és erőszakkal kényszerítette uralmát egy másik népre (CZEGLEDY 1974, 12.).

Peter Golden, Györffyhez hasonlóan, a kazár királyság türk, illetve ujjur kapcsolatait hangsúlyozza. Figyelmeztet, hogy a kazár kagán beiktatási ceremóniájában leírt rítusok a belső-ázsiai türköknél is előfordulnak, és bár a kazár fejlődési forma nem követi teljes egészében a klasszikus türk kettős királyság rendszerét, a jelenség magyarázata csakis a türk tradíció lehet (GOLDEN 1980, 97-102.; GOLDEN 1992, 240.).

A kazár szakrális királyság eredetének eme „tradicionális” magyarázata mellett létezik egy újabb is. Már Dunlop megfigyelte, hogy Maszúdí híradása alapján feltételezhető, hogy a kagán családja egykor tényleges hatalmat birtokolt, és csak későbbi időkben történt meg, hogy egy másik dinasztia háttérbe szorította (DUNLOP 1954, 159.; MHK 260.).

Az elméletet Mihail Artamonov és Walter Pohl fejtegette ki (ARTAMONOV 1962, 261-266.; POHL 1988, 294-295.). Ennek lényege, hogy a kazár kagán „szakralizációja” fokozatosan, lépésről lépésre ment végbe. A 8. századi kazár-arab háborúkban a kagán még mint egyeduralkodó tűnik fel, mellette a seregvezérek, a tarkanok csak másodlagos szerepet játszanak. Ibn Ruszta szerint már az isa tölti be a tényleges uralkodó tisztét, a cím a türk rovásfeliratok sadjával azonosítható, aki az uralkodó dinasztia tagja volt. Ibn Fadlán kagan begnek nevezi a másoduralkodót, akinek címe a steppei arisztokráciától, a begettől származik, vagyis az uralkodó dinasztiaitól idegen csoporttól. A kazár kagán és a birodalom második emberének kapcsolata a Merovingok és Karoling „bégjeik” viszonyához hasonlítható, tehát a kagán dinasztiaját a birodalom második tisztségét betöltő dinasztia tagjai folyamatosan igyekeztek elszigetelni a hatalom gyakorlásától, és a végeredmény a szakrális királyság.

A 9. századi magyar fejedelemség eredetéről nagyjából egységes álláspontot alakított ki a kutatás, megjelenését szinte kivétel nélkül kazár hatással magyarazzák, és a kazár minta alapján képzik el működését.<sup>2</sup>

Mindezidáig Vékony Gábor volt az egyetlen, aki elutasította a magyar szakrális kettős fejedelemség létét, és a kündét a magyarok, a gyulát pedig a kabarok (kavarok) fejedelmének tekinti.<sup>3</sup>

Tudomásom szerint még senki nem vizsgálta meg tüzetesebben a magyar szakrális fejedelemség mellett szóló érveket, ezért úgy gondolom, nem lesz fölösleges, ha ezt most én megteszem. A következő adatokat és hipotéziseket kell figyelembe vennünk:

- Dzsajhání nyomán Ibn Ruszta és Gardízi azt írja, hogy a magyaroknak van egy névleges királyuk, a künde, és egy tényleges uralkodójuk, a dzsila (dzsula), aki a magyar gyulával azonos<sup>4</sup>
- Biborbanszületett Konstantinosz szerint az Árpád-házi fejedelmek mellett van még két

másik is, a gyula és a karha (MORAVCSIK 1988, 48-49.)

- a 11. századi Gesta Ungarorumra támaszkodó 14. századi krónikakompozíció szerint Álmost Erdélyben megölték (SRH I. 287.), ami kapcsolatba hozható a kazár királygyilkossággal

- Konstantinosz szerint a magyarok három évig együtt éltek a kazárokkal, és Árpádot a kazár kagán nevezi ki fejedelmé (MORAVCSIK 1988, 43.). Ezen tudósításból azt a következtetést szokták levonni, hogy a magyarok kazár alattvalók voltak, és ennek hatása a kazár uralmi rendszer átvétele.

Ezek után nézzük sorra az egyes pontokat. Mi igaz abból, hogy a magyar fejedelmi rendszer a mohamedán források szerint pontos mása volt a kazárnak? Tulajdonképpen semmi. Ibn Ruszta és Gardízi mindössze annyit ír, hogy a magyaroknak 870 körül (CZEGLÉDY 1967, 84-85.) két fejedelmük van, és ezek közül az egyik nagyobb hatalmat birtokol, mint a másik.<sup>5</sup> Összevetve ezt Ibn Fadlán művének kazárokról szóló fejezetével (MHK 217-219.), aligha találunk sok egyezést. Ezek alapján a magyarokra vonatkozó mohamedán forrásokat kétféle képpen lehet értelmezni:

- egyszerűen félreértették a magyar fejedelmi rendszert, és abból a tényből, hogy a magyaroknál két fejedelem van, arra következtettek, hogy ez a rendszer hasonló a kazárhoz, tehát a magyaroknál is van egy névleges és egy tényleges uralkodó

- az alkirály valóban fontosabb szerepet tölt be, mint a névleges uralkodó, azonban nincs okunk arra, hogy ebből egyértelműen a szakrális királyság meglétére következtessünk. Ha csak a magyar történelmet vesszük figyelembe, a források számtalan esetben írnak le hasonló kettősséget, vagyis hogy a király egyik embere nagyobb hatalommal rendelkezik, mint az uralkodó, de soha senkinek nem jutott még eszébe, hogy Izabellát szakrális királynénak tekintse.

Azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a mohamedán források egy bizonyos időpontra vonatkoznak, azt, hogy az előtt, vagy az után húsz évvel mi volt a helyzet, nem tudjuk.

Konstantinosz az Árpád-ház uralkodói mellett valóban említ még két fejedelmet, de ebből a 9. századra visszamenőleg semmiféle következtetést nem vonhatunk le.<sup>6</sup> Mellesleg tudósításában semmi nyoma a szakrális királyság lényegi ismérveinek.

Álmos megöletését egyesek irodalmi hatás megnyilvánulásának tekintik, összevetve az eseményt Mózes halálával, aki szintén nem léphetett be abba a hazába, melyet népe másodszor is elfoglalt (VÉKONY 1987, 115.; MÓZES V, 34.). Az mindenesetre figyelemre méltó, hogy az eredeti szöveg szerint „Almus in patria Erdelve occisus est, non enim potuit in Pannoniam introire”. A passzív szerkezetben nincs kitéve az ablativus

auctoris, tehát a végrehajtó egyformán lehet Isten és ember. Tartalmi szempontból hasonló történetet mesél el Szent István nagyobbik legendája (SRH II. 379-380.) mely nagyjából akkor keletkezett, amikor a magyar krónikairódom is megszületett. A történet lényege, hogy Géza fejedelem bűnei miatt nem láthatja meg azt a keresztény Magyarországot, amelyért életében küzdött, a mű befejezése fiára, Istvánra vár.<sup>7</sup> Amennyiben Álmos halálát valóban emberi kéz okozta, nem téveszthetjük szem elől azt a közismert tényt, hogy emberölést nem kizárólag szakrális okokból kifolyólag követnek el. A gyilkosság valamiféle hatalmi harc következménye is lehetett.<sup>8</sup>

A leggyakrabban hangoztatott érv az, hogy a magyarok a kazárok alattvalói voltak, és ennek következtében mintegy adaptálták a szakrális királyság rendszerét. Nos, Konsztantinosz magyarokról szóló fejezetei alapján ennek bizonyítása meglehetősen nehéz. A 10. századi magyar történeti hagyomány annyit tud, hogy a magyarok három évig együtt éltek és harcoltak a kazárokkal. Ezen egyetlen adat alapján a magyarok honfoglalás előtti történetét megírni merész vállalkozás lenne, nem tudjuk ugyanis, hogy ez milyen, körülbelül száz évvel korábbi történeti valóság mondai sűrítése: lehet, hogy kazár uralomé, lehet, hogy kazár szövetségé. Szintén nem a kazár fennhatóság bizonyítéka Árpád fejedelemmé választása, számtalan példát ismerünk ugyanis, amikor egy nagyhatalom címek adományozásával jutalmazza szövetségeseit.<sup>9</sup> Nehezen érthető az is, hogy az Árpádnak künde címet adományozó kazár kagan miért csinált volna szakrális királyt egy tőle függő, vagy vele szövetséges nép fejedelméből, miért adott volna neki olyan jogokat (?), melyek önmagával egyenrangúvá emelik.<sup>10</sup>

Ennél is lényegesebb, hogy Artamonov és Pohl megállapításai alapján a szakrális királyság egy hosszabb történeti folyamat eredménye. Ez a folyamat a magyaroknál nem igazolható, különösen ha arra gondolunk, hogy Árpád csak az első, esetleg a második fejedelem lehetett nemzetségéből. Teljesen valószínűtlen ugyanis, hogy ilyen jelentős változások egy generáció alatt lejátszódnak, vagy a magyar szakrális kettős fejedelemség Pallas Athéné módjára egyszerűen megszülessen, mindenfajta előzmény nélkül.

Szintén negatív eredményre jutunk, ha a magyar fejedelmek címeinek eredetét vizsgáljuk. A kündének valószínűleg van is megfelelője a kazár hierarchiában, a kündür kagan (MHK 217-219.), amit általában kündü kaganra emendálnak.<sup>11</sup> A kündü kagan a birodalom harmadik embere, semmiféle szakrális jelenség nem kötődik hozzá, azt sem tudjuk, hogy pontos funkciója mi lehetett (GOLDEN 1980, 200.). A két cím egymás mellé állítása arra utalhat, hogy voltak egyéb kündük is, de mindez csak arra bizonyíték, hogy a magyar kündének eredendően semmiféle szakrális funkciója nem volt. Egyszerűbb a helyzet a gyula esetében, melynek kazár megfelelője nem ismert (GOLDEN 1980.; MÁRTON 1994, 245.). Tehát a magyar törzsszövetség kialakulása nem kazár sablon szerint történt, hanem legfeljebb kazár hatást mutatva, de egyéni vonásokkal.

Összegezve a fentieket, úgy látom, hogy semmiféle közvetlen vagy közvetett adat nem támogatja a magyar szakrális kettős fejedelemség létét. A magyaroknak a honfoglalás idején valóban volt két főfejedelme, de ennél többet nem mondhatunk.

## JEGYZETEK

- 1 E helyen szeretnék köszönetet mondani azoknak, akik dolgozatom elkészítésében segítettek: dr. Bóna Istvánnak, Dobrovits Mihálynak, Hatházi Gábornak, dr. Tomka Péternek, dr. Vásáry Istvánnak és dr. Vékony Gábornak.
- 2 Czeglédy 1974, 12-13.; Czeglédy 1975, 49-51.; Golden 1992, 262.; Györffy 1959, 139-142.; Györffy 1986, 11-12.; Kristó 1980, 81-86., 217-228.; Tóth 1993, 9-10.; Vásáry 1993, 153. Uhrman Iván szerint ez a rendszer egészen Szent István koráig működött: Uhrman 1987-88, 226.
- 3 Vékony 1987, 115-116. Itt kell megemlíteni, hogy Györffy fentebb idézett, 1959-es munkájában a magyarok kapcsán „szakrális jellegű királyság”-ról beszél: Györffy 1959, 141-142. Hogy ez pontosabban mit jelen, azt sajnos nem fejt ki részletesebben. Arról az állításáról, hogy a künde eredetileg a kazár kagan helytartója volt, a későbbiekben még lesz szó.
- 4 MHK 167-168. A címek etimológiájára és eredetére lásd: Pais 1931.; Doerfer 1967, 3-6., 609-612.; Ligeti 1979, 130-131., 269.; Ligeti 1986, 253-254., 484-485. Hogy ki volt a künde és

- ki a gyula, arra nézve Kristó 1993, 32-47., 65-72. Én Árpádot tekintem a kündének.
- 5 Dümmerth 1986, 109.: „De az arab írók a magyar kendéről sem állítják, hogy szakrális tiszteletben állt volna, csak annyit írnak, hogy uralma névleges.” Ezt az a Dümmerth Dezső írta, aki külön könyvet szentelt Álmosnak, az áldozatnak!
- 6 Tóth Sándor László szerint a karha a 10. században megjelenő tisztség: Tóth 1993, 9. Ez a források alapján aligha igazolható, de természetesen elképzelhető.
- 7 Itt érdemes megjegyezni, hogy a kutatás még nem adott egységes választ arra a kérdésre, ki is volt a besenyő támadás idején a künde: Álmos vagy Árpád. Kristó 1980, 121-138.; Tóth 1988, 571-572.; Kristó 1993, 20.; Tóth 1993, 10-11. Akik szerint a 895-ös besenyő támadás idején már Árpád volt a künde, azok tulajdonképpen elvetik a szakrális királyság gyér számú bizonyítékainak egyikét, hiszen nehezen magyarázható, hogy a katonai vereség miatt miért Árpád apját ölték volna meg.

- 8 Hatalmi harccal magyarázza Kristó Gyula azt, hogy Termacsu nem említi Álmos fejedelemségét: Kristó 1993, 28-31. A dolog könnyen elképzelhető. Álmos esetleges meggyilkolásához természetesen semmiféle történeti vagy régészeti elméletet nem kapcsolok.
- 9 Csak kiragadott példa Dzsingisz és Ong kán esete: MTT 46. Arra is számtalan példát ismerünk, hogy egy hatalom a szomszédos nép élére a saját jelöltjét állítja, de ez a kliens viszony nem jár együtt effektív hódítással, még kevésbé a támogató hatalom politikai berendezkedésének átvételével.
- 10 Hasonló feltételezés lenne, hogy Caesar Gallia meghódítása után a gall törzsek vezetőiből senatust hoz létre, és vezetőjüké Vercingetorixet nevezi ki, mint consul. A bizánci császárról sem tudjuk, hogy császári koronát küldözgetett volna a szláv törzsfőknek.
- 11 További hivatkozásokkal lásd: Czeglédy 1974, 16-17.; Ligeti 1986, 482.; Doerfer 1967, 610-611.

## IRODALOM

### ALFÖLDI 1933

Alföldi András: A kettős királyság a nomádoknál. Tanulmányok a királyság intézményének az északázsiai lovasnépeknél való kialakulásához. In: Emlékkönyv Károlyi Árpád Születése Nyolcvanadik Fordulójának Ünnepére. Budapest 1933. 28-39.

### ARTAMONOV 1962

Artamonov, Mihail: Istorija hazar. Leningrád 1962.

### CZEGLÉDY 1967

Czeglédy Károly: Megjegyzések a honfoglalás előtti magyar királyság intézményéhez. In: A magyar nyelv története és rendszere. Szerkesztette: Imre S.–Szatmári I. Nyelvtudományi Értesítő 58 (1967) 83-87.

### CZEGLÉDY 1974

Czeglédy Károly: A szakrális királyság a steppei népeknél (a kazároknál és a magyaroknál). Magyar Nyelv LXX (1974) 11-17.

### CZEGLÉDY 1975

Czeglédy Károly: Árpád és Kurszán (Az Árpád-ház megalapításához). Zalai Tükör 1975, III. 43-58.

### DOERFER 1967

Doerfer, Gerhard: Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen III. Wiesbaden 1967.

### DUNLOP 1954

Dunlop, D. M.: The History of the Jewish Khazars. Princeton 1954.

### DÜMMERT 1986

Dümmert Dezső: Álmos, az áldozat. Budapest 1986.

### GOLDEN 1980

Golden, Peter B.: Khazar Studies. An Historico-Philological Inquiry into the Origin of the Khazars. Budapest 1980.

### GOLDEN 1992

Golden, Peter B.: An Introduction to the History of the Turkic Peoples. Wiesbaden 1992.

### GYÖRFFY 1959

Györffy György: Tanulmányok a magyar állam eredetéről. A nemzetségtől a vármegyéig, a törzstől az orszáig. Kurszán és Kurszán vára. Budapest 1959.

### GYÖRFFY 1986

Györffy György: A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Budapest 1986. 3. kiadás.

### KRISTÓ 1980

Kristó Gyula: Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig. Budapest 1980.

### KRISTÓ 1993

Kristó Gyula: Honfoglaló fejedelmek: Árpád és Kurszán. Szeged 1993.

### LIGETI 1979

Ligeti Lajos: Régi török eredetű neveink. Magyar Nyelv LXXV (1979) 121-141., 259-273.

### LIGETI 1986

Ligeti Lajos: A magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás előtt és az Árpád-korban. Budapest 1986.

### MÁRTON 1994

Márton Alfréd: Gyula. In: Korai magyar történeti lexikon (9-14. század). Főszerkesztő: Kristó Gyula. Budapest 1994. 245.

### MHK

A magyar honfoglalás kütfői. Szerkesztő: Pauler Gyula–Szilágyi Sándor. Budapest 1900.

### MORAVCSIK 1988

Moravcsik Gyula: Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai. Budapest 1988.

### MTT

A mongolok titkos története. Mongolból fordította Ligeti Lajos. Budapest 1962.

### PAIS 1931

Pais Dezső: A gyula és a kündüh. Magyar Nyelv XXVII (1931) 170-176.

### POHL 1988

Pohl, Walter: Die Awaren. Ein steppenvolk in Mitteleuropa 567-822 n. Chr. München 1988.

### RÓHEIM 1984

Róheim Géza: A kazár nagyfejedelem és a turulmonda. In: A bűvös tükör. Válogatás Róheim Géza tanulmányai-ból. Budapest 1984. 127-152. = Ethnographia XXVIII (1917) 58-98.

### SRH

Scriptores Rerum Hungaricarum Tempore Ducum Regumque Stirpis Arpadianae Gestarum I-II. Ed.: Szentpétery, Emericus. Budapest 1937, 1938.

### TÓTH 1988

Tóth Sándor László: Az etelközi magyar-besenyő háború. Századok 122, 4 (1988) 541-576.

### TÓTH 1993

Tóth Sándor László: A 9. századi magyar törzsszövetség szervezete és külkapcsolatai (838-896). Kandidátusi értekezés tézisei. Szeged 1993.

### UHRMAN 1987-88

Uhrman Iván: Az ősmagyar kettős fejedelemség kérdéséhez. Történelmi Szemle 30 (1987-88) 206-226.

### VÁSÁRY 1993

Vásáry István: A régi Belső-Ázsia története. Szeged 1993.

### VÉKONY 1987

Vékony Gábor: Későnépvándorláskori rovásfeliratok a Kárpát-medencében. Szombathely 1987.

# ÜBER DAS SOGENANNTTE UNGARISCHE SACRALISCHE DOPPELKÖNIGTUM

## Resümee

Seit Roheims im Jahre 1917 erschienener Studie wird der Beweis des Seins vom sog. ungarischen sakralischen Doppelkönigtum für sicheres Ergebnis unserer Urgeschichteforschung gehalten. Die Folgenden sprechen dafür:

- Nach den mohammedanischen geographischen Schriftstellern haben die Magyaren einen nominellen König, den „künde“ und einen wirklichen Herrscher, den „dzsila“ (dzsula), der mit dem ungarischen „gyula“ identisch.
- Nach Contantinos Porphyrogenetos gibt es neben den Arpadenfürsten noch zwei andere, der „gyula“ und der „karha“.
- Der Tod von Álmos kann mit dem chazarischen Königsmord in Beziehung gebracht werden.
- Die Magyaren waren chazarische Untertanen, und die Wirkung davon ist die Übernahme des chazarischen Herrschaftsystems.

Demgegenüber können die folgenden Argumente vorgebracht werden:

- Aus den Beschreibungen der mohammedanischen Quellen stellt sich nur soviel eindeutig heraus, daß der eine König größere Gewalt als der andere besitzt, aber die sakralischen Kriterien, die im Fall der Chazaren registriert wurden, fehlen. Man weiß auch nicht, daß dieser Zustand wie lange existierte – es ist möglich, daß nur in einer kürzeren Periode.
- Auch im Bericht von Contantinos finden wir keine Spur vom Sein des sakralischen Doppelkönigtums. Aus seinen Angaben gegen 950 können wir auf die Staatsform der Magyaren im IX. Jahrhundert sowieso nicht folgern.

- Der unerwartete Tod von Álmos hat eine literarische Parallele. Überdies kann man nicht ausschließen, daß sein eventuelles Ermorden politische Anlässe hatte.

- Die vorausgesetzte chazarische Obergewalt bedeutet die Übernahme des chazarischen politischen Systems eindeutig nicht, erst recht nicht, weil der Inhaber des bei den Chazaren bekannten „kündü kagan“ Titels unseres Wissens keine sakralischen Funktionen hatte. An den Titel des in der chazarischen Hierarchie eine untergeordnete Rolle spielenden Beamten hat sich bei den Magyaren eine sakralische Achtung kaum geknüpft, das Gegenstück von „gyula“ kennen wir bei den Chazaren doch nicht. Es ist häufig, daß eine Großmacht die von sich unabhängigen Herrscher mit der Schenkung der Titel verblendet, aber das macht die ausgezeichnete Person mit dem Verleiher nicht gleichrangig.

- Nach Artamonov und Pohl ist das chazarische sakralische Königtum das Ergebnis einer längeren Entwicklung. Im Fall der Magyaren im IX. Jahrhundert gibt es keinen Beweis für ähnliche Entwicklung.

Alles in allem: es gibt keinen Beweis für das Sein des ungarischen sakralischen Doppelkönigtums. Das ungarische Fürstentum ist — zwar die auf ihm ausgeübte chazarische Wirkung nachzuweisen ist — das Ergebnis einer selbständigen Entwicklung.